

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2009

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 80

Memorandamu leyi yi na 22 wa tipheji.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****XIVUTISO XA 1 (XITSALWANA)*****Xinkwa xa hosi* – SJ Malungana****Tithekiniki**

Ntila wa 2

- Mutsari u tirhisile mbuyelelo wa xitatisi xa **x** ku vumba ncino/ ku tiyisisa mhaka leyi ku vulavuriwaka hi yona. √√√

Ntila wa 10

- Mutsari u tirhisile ku yelana ka marito ku tshikelela leswaku mhaka leyi endliwaka yi endliwa ko tala kumbe a yi na makumu. √√√

Mitila ya 12 – 13

- Eka mitila leminharhu mutsari u tirhisile mbuyelelo wa rito **hi** leri kombaka vunyingi ku tshikilela mhaka ya ku khumbeka ka vanhu hinkwavo eka timhaka ta vukungundzwana. √√√

kumbe

- 11 Xitwananisi xa riyimelariendli√ lexi kombaka xivangelo. √√
- 12 Xitwananisi xa nhlokomhaka√ lexi kombaka ku tshikelela. √√
- 13 Xitwananisi xa nhlokomhaka√lexi kombaka ku boheka. √√

(Tihlamulo timbirhi ntsena.)

Mitila ya 16 – 17

- Eka mitila leyi mutsari u tirhisile yelano wa mipfumawulo ku vumba ncino na ku kombisa leswaku mumangari a nge pfuki a kume ku pfuneka. √
- **-ile** i xilandzi xa nkarhi lowu nga hundza. Leswi swi kombisa leswaku mhaka leyi se yi pfiariwile/ mutsari u tirhisile xilandzi **-ile** ku kombisa ku vuyelela endhawini ko tala. √√

Kumbe

- 16 **-ile** i xilandzi xa nkarhi lowu nga hundza, √ ku kombisa ku vuyelela endhawini ko tala. √√
- 17 **-ile** i xilandzi xa nkarhi lowu nga hundza, √ ku kombisa leswaku mhaka yi nge pfuki yi humelerile. √√

(Nhlamulo yin'we ntsena.)

Ririmi ro gega

Ntila wa 3

- “Xin’wana na xin’wana xi beriwa mati.” Ku beriwa mati i xivulavulelo lexi xi vulaka ku nyika munhu mali kumbe swin’wana hi xikongomelo xo kuma swo karhi. √√

Ntila wa 4

- “Ku dya ku vona” i xivulavulelo lexi vulaka ku ka u nga kumi nchumu loko u nga tirhangi, kasi laha xi kombisa leswaku loko munhu a nga dizi swilo swa yena swi nge lulamisiwi/swi nge lunghi. √√

Mitila ya 6 – 7

- Laha mutsari u tsemelerile xivuriso lexi nge:
“Emahlweni ka nghala u famba na xisana”, lexi vulaka leswaku loko u ya ehosini u ya u khomile xan’wanchumu xo tsakisa hosi hi xona.
Laha xivuriso lexi xi vula leswaku loko u lava leswaku swilo swa wena swi lunghela u fanele ku diza. √√

Xitsundzuxo :

Laha ku na tihlamulo leti hlamulaka hi ku katsakanya mitila na tihlamulo to nyika nhlamulo hi swiphemuphemu. Lemukani mahlamulelo ya mudyondzi. Timaraka ti nga hundzi eka khume

[10]

KUMBE

XIVUTISO XA 2 (XIKAMBELANTWISISO)

Muhlwa – JM Magaisa

- 2.1 Mutsari u hi byela hi ku fika ka Valungu etikweni ra Afrika. U kombisa na ndlela leyi va nga onhela Vantima/Vanhu va Afrika hi yona. √√√ (3)
- 2.2 Ku koma ka xivulwa xo sungula ku komba ku va nxaniseko lowu tisiweke hi Valungu wa ha ri wutsongo. Ku ndlandlamuka ka mitila leyi landzelaka ku kombisa ku ndlandlamuka ka nxaniseko lowu. √√ (2)
- 2.3 A Mfumo wa xihlawuhlawu. √ (1)
- 2.4 Mutsari u ta nyika matitwelo ya yena. Xik. I nkarhi lowu matiko yo tala ya Afrika a ma ri eku rileni hikwalaho ko tshikeleriwa./Matiko yo tala a ya lawuriwa hi mifumo ya Yuropa. √√ (2)
- 2.5 U kombisa leswaku hinkwavo a va tiyimiserile ku lwa na mifumo ya xihlawuhlawu./Hinkwavo a va tiyimiserile ku lwa na valala va vona. √√ (2)

[10]

KUMBE

XIVUTISO XA 3 (XIKAMBELANTWISISO)

N'wachochovelani – KJ Ngobeni

- 3.1 Mutsari u hi byela hi wansati loyi a nga na mahanyelo yo ka ya nga tsakisi yo fana na ku rhandzana na wanuna un’wana na un’wana. Wansati loyi u teka xidemokirasi hi ndlela yo biha, a tlhela a ba nuna wa yena. √√√ (3)
- 3.2 Mutsari u **tshikilela** mahanyelo ya ximunhuhakwa yo ka ya nga amukeleki./Mahanyelo yo hlamarisa. √√ (2)

- 3.3 A hi swona.√
Wansati a a pfa a ba nuna wa yena. √√ (3)
- 3.4 Vubihi byo tekela xidemokirasi etlhelo.√√
(Mudyondzi a nga nyika nkongomelo ku ya hi matwisiselo ya yena.) (2)
[10]

KUMBE**XIVUTISO XA 4 (XIKAMBELANTWISISO)****Kasi ku humelela yini? – S Mongwe**

- 4.1 Mutsari u hi byela hi vantshwa lava va nga endliki swilo hi ku tiyimisela va tlhela va endla swo huma endleleni leswi swi va ngenhisaka ekhombyeni. Vantshwa lava va rivala leswaku mundzuku hi vona varhangeri va tiko. √√√ (3)
- 4.2 Lavantshwa va tinghenisile ekhombyeni. √√ (2)
- 4.3 Mutsari u tshikilela mhaka yo hlamarisiwa kumbe ku khumbeka hikuva vantshwa va nga swi voni leswaku va tionhela vumundzuku bya vona.√√ (2)
- 4.4 Yi thyiwe kahle. Nhlokomhaka yi kombisa ku hlamala kasi eka xitlhokovetselo mutsari u hi kombisa mahanyelo yo biha ya vantshwa. √√ (2)
- 4.5 B A a khunguvanyekile. √ (1)
[10]

NA**SWITLHOKOVETSELO SWO KA SWI NGA RI SWA NDZAWULELO.****XIVUTISO XA 5 (YA XITSALWANA)****Hi vatirhi hinkwerhu – KJ Ngobeni**

Riririmi ro gega leri tirhisiweke ku paluxa mhaka leyi.

Mitila ya 1 – 3

- Mutsari u tirhisile vumunhuhati eka ntila lowu nge: “Xikhale xi file xi celeriwile” na xivulavulelo eka “Milawu ya khale yi furhile yi tlhava tinhompfu” ku tshikelela mhaka ya leswaku mikarhi se yi cincile ya ku kandziyela vavasati. √√√
- Nakambe mutsari u tirhisile xifananisi lexi nge: “Hinkwako wonge i xintlen’wana xi dye makala” ku kombisa leswaku tindhawu hinkwato ti karhele hi xikhale xo kandziyela vavasati. √√√

kumbe

1. Mikarhi yi cincile ya ku kandziyela vavasati. √√
2. Milawu ya khale a ya ha tsakeriwi. √√
3. Milawu ya khale se ya va nyenyetsa. √√

Mitila ya 12 – 13

- Xitanga i ndhawu laha ku swekeriwaka kona, kasi tshevo ni tihove i muxaka wa swakudya swo karhi. Hi xihkale a ku toloveriwe leswaku vavasati hi vona va endlaka ntirho wo sweka. Laha mutsari u hi kombisa leswaku mitirho ya vavasati a hi ku sweka ntsena, kambe ku na swin'wana swa nkoka leswi va nga swi endlaka/ Vavasati na vona va nga swi kota ku endla mitirho yo hambanahambana√√.

Kumbe

- 12 Vavasati va manguva lawa a va ha boheleriwi ku tshama emakaya. √
- 13 EKa vavasati a ka ha ri wona nkarhi wo endla mitirho ya le kaya ntsena. √

[10]

Mitila ya 23 – 24

- Mutsari u hlohlotela vavasati leswaku va humesela tinyiko ta vona erivaleni ku kombisa leswaku na vona va na vuswikoti. Va nga titsan'wi/ va nga titekeli ehansi./ √√
- 23 Vavasati a va humesele erivaleni vuswokoti bya vona. √
- 24 Va nga titsan'wi/ va nga titekeli ehansi. √

Tithekiniki.

Mitila ya 17 – 18

- Mbuyelelo wa xitwananisi xa nhlokomhaka.

Mi tlhava matsolo ma nga dzinginiki,**Mi** boha swikokola hi nketana. √√/

- 17 **Mi** i xitwananisi xa nhlokomhaka. √
- 18 **Mi** i xitwananisi xa nhlokomhaka. √

Xitsundzuxo :

Laha ku na tihlamulo leti hlamulaka hi ku katsakanya mitila na tihlamulo to nyika nhlamulo hi swiphemuphemu. Lemukani mahlamulelo ya mudyondzi. Timaraka ti nga hundzi eka khume.

KUMBE**XIVUTISO XA 6 (XIKAMBELANTWISISO)****Swi herile – WZ Nkondo**

- 6.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi munhu loyi a nga khunguvanyeka hikwalaho ko hambana na murhandziwa wa yena./ Xitlhokovetselo xi vulavula hi loyi a byelaka murhandziwa wa yena leswaku ta rirhandzu ra vona ti herile. (3)
√√ √
- 6.2 Yi kombisa ku tiyisisa mhaka ya leswaku leswi nga humelela swi nge he cinci./Yi kombisa leswaku timhaka ta kona ti hetisekile.√√ (2)
- 6.3 A hi rhandzana ngopfu.√√ (2)

- 6.4 A a khunguvanyekile. ✓
Laha mutsari u kombisa leswaku yena na murhandziwa
wa yena va nge he pfuki va rivalelanile. ✓✓

(3)
[10]**NTSENGO WA XIYENGA XA A: 30****XIYENGE XA B: NOVHELE****XIVUTISO XA 7 (XITSALWANA)*****Mulunguntima* – TH Khosa****Tinhlamulo:**

- Hlongwane a a ri xandla xa mufambisi wa feme ya PPE eGiyani. A ku ri yena loyi a a fanele a dyondzisa lavo tala ntirho na mahanyelo hi ku va a ri munhunkulu entirhweni. Kambe hi yena loyi a vangaka mpfilumpfilu na ku endla leswaku ku nga vi na ntshamiseko efemeni. ✓✓✓
- I munhu wo rhandza ku hleva Chavalala eka Mkhari a vula leswaku loko yena a ha ri xandla xa Brooks efemeni ya PPE, Chavalala a nge pfuki a tlakusiwile. ✓✓✓
- Loko Chavalala a n'wi lela a ku u ya hlangana na van'wamabindzu eNkowankowa, wa n'wi holovela a vula leswaku yena a nga n'wi nyikangi mpfumelelo ku ri hi ku u n'wi pfumelerile. ✓✓✓
- Loko va ri ehodela na vaBriggs, Hlongwane u vulavulela ehenhla hi Xinghezi a hembela Chavalala a ku u ta entirhweni a nwile, kambe loko a vona Valungu u tiendla wonge a nga nwi. ✓✓✓
- Nakambe Hlongwane i munhu wa mavondzo, mavondzo ya n'wi vangela vukungundzwana byo lava ku thola vanghana va yena. U byela Brooks leswaku Chavalala a nga fanelangi ku nyikiwa poso ya vuhlanganisinkulu hikuva u komile naswona u na marhengwe, u hlohlotela leswaku ku ngenisiwa Mathebula munghana wa yena. ✓✓✓
- Loko bodo yi boha leswaku Chavalala a ya eEurope, Hlongwane u luka rhengu ro lumbeta Chavalala ku va a yive cheke hi xikongomelo xo lava ku dlayisa Chavalala leswaku a ta fikelela ku navela ka yena. ✓✓✓
- Ku yiva ka cheke swi endla leswaku Nyeleti a hlongoriwa entirhweni a tlhela a khomiwa. ✓✓✓
- U rhume Maria ku ya hakelela Chavalala xikweleti xa fanichara hi yona leswaku Chavalala na Nyeleti va ta vonaka va ri na nandzu. ✓✓✓
- HLongwane u holovisa Nsatimuni loyi a a ri mubasisi wa tihofisi hambu swi nga fanelangi. ✓✓✓
- Hlongwane u vangele Mathebula ku tshika ntirho swi nga fanelangi. ✓✓✓

Maavelo ya timaraka:

Hi ku pfuniwa hi rhubiriki leyi nga le makumu ka memorandum, timaraka ti ta aviwa hi ndlela leyi:

Vundzeni. (V) = 15 (Ntlhanu wa timhaka, mhaka yin'wana na yin'wana yi averiwa timaraka)

Xivumbeko na matirhiselo ya ririmi. (XR) = 10

[25]

KUMBE**XIVUTISO XA 8 (XIKAMBELANTWISISO)*****Mulunguntima* – TH Khosa****Tinhlamulo:**

- 8.1 Hi le femeni ya PPE eGiyani. √ (1)
- 8.2 Hlongwane hi yena a endleke vukungundzwana byo tshikisa Mathebula ntirho wa yena kutani a n'wi tshembisa ku n'wi nyika ntirho wuntshwa ePPE. √√ (2)
- 8.3 Hi nga onhi leswi hi nga na swona hi ku tshemba swa le mahlweni. (2)
- 8.4 Hlongwane i ximunhuhathwankulu.
Timhaka hinkwato ta tsalwa tirhendzeleka eka yena. √√√ (3)
- 8.5 A hi swona
A nga pfumelangi ku thola Mathebula eka xiyimo xo ka xi nga navetisiwangi/
A nga zangi a ya eka ithavhiyu.
Hi ku angarhela Valungu a va rhandzi mhaka ya mahlevo. (3)
- 8.6 Ku hi kombisa hi mhaka ya mavondzo na vukungundzwana lebyi humelelaka emitirhweni./Mavondzo na vukungundzwana swi nga ku ngenisa ekhombyeni. √√ (2)
- 8.7 Ehofisini ya Brooks√ (1)
- 8.8 I Nyeleti. √
A a lumbetiwa ku yiva cheke. √√ (3)
- 8.9 Ntiyiso wa ku yiviwa ka cheke wu humerile erivaleni/wu paluxekile, kutani Hlongwane na vanghana va yena va khomiwa. √√√ (3)
- 8.10 I Hlongwane. √
Hi yena loyi timhaka ta tsalwa ti rhendzelekaka eka yena./Hi yena loyi a hlanganaka na swirhalanganyi. √√ (3)
- 8.11 Ku tiyisela swa pfuna hikuva loko a a lo landzelela leswi a a edliwa swona hi Hlongwane, a a ta va a tshike na ntirho. √√ (2)

[25]**KUMBE**

XIVUTISO XA 9 (XITSALWANA)**Mibya ya nyekanyeka – BKM Mthombeni**

Ku fambelana ka tsalwa na vundzeni bya rona.

- Vito ra fambelana na leswi humeলেখাকা eka tsalwa. Vito leri; Mibya ya Nyekanyeka ri kombisa ku va swilo swi nga fambi kahle ku ya hi laha hi nga langutela leswaku swi va xiswona. √√√
- Loko hi languta ndyangu wa Mufundhisi Tlhomandloti, hi vona Mufundhisi a ri munhu loyi a lavaka leswaku vana va yena va hetiseka eka hinkwaswo, kambe: √
 - Nyiko, xirhandzwa xa muti, loyi a a ri mufundhisi, u tikuma a ri ekhombiyeni ra timhaka ta vugangu na N'wa-Mdanisi. √√
 - Madambi u tlhela a tlula ku navela ka tata wa yena hi ku lava ku teka Soluka, loyi a nga Muqhoza. √√
 - Kambe na yena mufundhisi u onhela n'wana wa yena vumundzuku bya yena hi ku nghenelela eka timhaka ta swa rirhandzu ra Madambi. Leswi swi endla leswaku Madambi a tilan'wa a nga ha lavi ku teka. √√

(Ku boxa mhaka i maraka yin'we ku seketela timraka timbirhi)

Swendlo swa N'wa-Bsani na Munene. √

- Laha hi nga sola na N'wa-Basana ku va a nga hoxi xandla eka ndlela leyi Tlhomandloti a fambisaka ndyangu ha kona hambu a vona swilo swi onhaka. √√
- Munene na yena a hi n'wi twi a burisana na nuna wa yena hi timhaka ta vugangu lebyi a byi tivaka. √√

(Ku boxa mhaka i maraka yin'we ku seketela timraka timbirhi)

- Eka ndyangu wa ka Baloyi: √
 - Celela u hume endleleni hikuva a nga ri na mahanyelo lamanene. √√
 - I nsulavoya leyi hanyaka hi ku phanga swilo no yiva swilo swa van'wana. √√
 - U hetelela a fa hikwalaho ka vugevenga bya yena. √√

(Ku boxa mhaka i maraka yin'we ku seketela timraka timbirhi)

- Soweto hinkwayo yi hava ku rhula: √
 - Solani u dlawa ekusuhi na kaya ka Mufundhisi. √√
 - EDlamini wanuna u tlhaviwa hi mukwana. √√
 - EZondi muxavisi u tekeriwa nhundzu ya yena. √√
 - Wansati wa pfinyiwa. √√
 - Vanhu van'wana va dlayiwa hi makhombo ya switimela ni mimovha. √√

Vanhu van'wana va ya eka swingomatanda hikwalaho ka swiphiko leswi va nga swona. √√

(Ku boxa mhaka i maraka yin'we ku seketela timraka timbirhi)

Maavelo ya timaraka:

Hi ku pfuniwa hi rhubiriki leyi nga le makumu ka memorandumu, timaraka ti ta aviwa hi ndlela leyi:

Vundzeni. (V) = 15 (Ntlhanu wa timhaka, mhaka yin'wana na yin'wana yi averiwa timaraka)

Xivumbeko na matirhiselo ya ririmi. (XR) = 10

KUMBE

Vundzeni bya papila leri a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsariso

Phendla

[25]

XIVUTISO 10 (XIKAMBELANTWISISO)**Mibya ya nyekanyeka – BKM Mthombeni**

- 10.1 A a lovile/A a hundzile√ (1)
- 10.2 Madambi o tikandza mapfalo hikuva:
Ku ya hi Bibeke ku nwa byalwa i xidyoho./Ku ya hi swa rihanyu byalwa a byi
aki miri.√√ (2)
- 10.3 Hi ku va tata wa yena a n'wi tshimbisa ku va a tekana na nhwana loyi a n'wi
rhandza. A a vona swi antswa a rilela ebyalweni. √√ (2)
- 10.4 A a vula leswaku wanuna loyi a nga na nsati a nga na ku rhula:
• Loko wo teka nsati wo biha u ta famba a endla timhaka ta vuoswi.
• Loko wo teka nsati wo saseka u ta famba u gembetela vanhu hikwalaho
ka mavondzo. √√ (2)
- 10.5 • U tikayete tintswalo leti Soluka a a ri na tona.
• Ku vona n'wingi wa yena a ha hanya.
• Ku tiva mahanyelo ya tinxaka tin'wana hi ku va a a nga lavi ku va ekusuhi
na tona. √√
(Tin'wana na tin'wana timbirhi.) (2)
- 10.6 • A ko va ku tshemba ka yena timhaka ta Xintu, loko tata wa yena a ha
hanya a a ta va a nga yangi esirheni. √√
(Mudyondzi a nga ha nyika vonelo ra yena ntsena loko a kota ku
seketela.) (2)
- 10.7 Mukamberiwa u ta humesa mavonelo ya yena. Xik. Madambi u tikuma a
endla hi ku rhandza. U kumeka a ri na Soluka hi mikarhi yo hambana.√√ (2)
- 10.8 I mufundhisi Nyiko Tlhomandloti. √ (1)
- 10.9 Wa le ndzeni. √ Nyiko u lo tivangela hikuva a nga bohiwi hi nchumu ku tikuma
a etlele eka N'wa-Mdanisi, ku lo va ku rhandza ka mbiliu ya yena. √√ (3)
- 10.10 A ndzi ta n'wi tsundzuxa ku tshika timhaka ta vugangu hikuva ti bihile./A ndzi
ta n'wi tsundzuxa leswaku loko a endzela mindyangu, ngopfu leyi ku nga
hava wanuna, a famba na nsati wa yena. √√√
(Mudyondzi un'wana na un'wana u ta nyika vonelo ra yena mayelana na
mhaka leyi.) (3)
- 10.11 Mufundhisi a rhandza leswaku vana va yena va va swikombiso leswinene
etikweni. √√ Nyiko u tikumile a nghenelerile mhaka ya vugangu leyi
vengiwaka hi tata wa yena.√√ (4)
- 10.12 Ku rhandza nchumu ku tlurisa mpimo a swi kahle hikuva loko u nga ha ri na
xona u ta vona vutomi byi nga pfuni nchumu.√ (Mudyondzi a nga ha nyika
dyondzo yin'wana na yin'wana leyi twalaka.) (1)

[25]**NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25**

KUMBE**XIYENGE XA C: NTLANGU****XIVUTISO XA 11 (XITSALWANA)*****Hlamba vunwa nandzuwe – AD Mahatlane***

- Matanato a a nga teki switsundzuxo loko a tsundzuxiwa hi Mavhavaza, ku fana na khombo ro teka vavasati va Joni, kasi Mavhavaza yena a a hatla a vona hi ta khombo ra kona.
- Matanato a nga pfumelangi ku xanisiwa hi vathori va yena ku fana na loko a nyikiwa swakudya swo ka swi nga nyawuli, u tekerile na ximanga swakudya a tshika leswi a swi nyikiwile yena swo ka swi nga nyawuli, kasi Mavhavaza yena a a tiyisela ku xanisiwa.
- Matanato u arile ku xaveleriwa leswaku a tlhelela entirhweni endzhaku ko khomisiwa, kasi Mavhavaza a a pfumelela xin'wana na xin'wana.
- Matanato u venga vavasati va le makaya, u tshika na nsati wa yena, kasi Mavhavaza u tsakela ku ya teka nsati emakaya.
- Matanato u nyanyuriwa hi swilo swa nkarhi wolowo, kasi Mavhavaza yena u langutisa na swa mundzuku, u tikhoma xinuna, a nga nyanyuki swi nga fanelangi.
- Matanato a nga swi koti ku dyondza hi ntokoto lowu a hlanganaka na wona evuton'wini, ku fana na loko a biwile a tlhela a tekeriwa swiambalo na mali, kambe a ala a ha tlhelela eka Rhoda. Mavhavaza wa dyondza hi ntokoto lowu a nga hlangana na wona evuton'wini, ku fana na vavasati va Joni lava a nga ha laviki ku twa nchumu hi vona.
- Matanato u rhandza ngopfu ku ya nwela byalwa emalokhexini loko Mavhavaza a tsakela ku tidzumbela ehositele a nwa kona.
- Mavhavaza a a tlharihile, u kotile ku lemuka leswaku mavito na xivongo swa Livhiti Sheks Chanki i Tshikani Mninginisi Chauke loko Matanato a nga hatlangi a kota ku swi lemuka sweleswo.
- Hi vumbirhi bya vona Matanato na Mavhavaza va hetelerile va yile emakaya va ya aka mindyangu.

Maavelo ya timaraka:

Hi ku pfuniwa hi rhubiriki leyi nga le makumu ka memorandum, timaraka ti ta aviwa hi ndlela leyi:

Vundzeni. (V) = 15 (Ntlhanu wa timhaka, mhaka yin'wana na yin'wana yi averiwa timaraka)

Xivumbeko na matirhiselo ya ririmi. (XR) =10

[25]

KUMBE

XIVUTISO XA 12 (XIKAMBELANTWISISO)**Hlamba vunwa nandzuwe – AD Mahatlane**

- 12.1 Ekaya ka Rhoda Chanki/
Elokhaxini ra Sophia Town.
Eka Chanki√√ (2)
- 12.2 Hi le kaya ka xigangu xa yena Rhoda./
Hi le vukon'wanini bya yena. √√ (2)
- 12.3 A a nga tsaki. √
A a venga vuxaka bya Matanato na Rhoda; a a nga twanani no endzela emalokhexini; a va nga twanani hi mavulavulelo na mhani wa Rhoda. √√
(Mukamberiwa a nga nyika mavonelo man'wana.) (3)
- 12.4 Hi dyondza hi nkoka wa ku tsan'wa ku tsundzuxiwa. √
Matanato u tshikile nsati a sala a hlupheka eka Xigalo yena a ya rivatiwa hi vavasati va le Joni, ivi timhaka ti n'wi bihela a tlhela a tsundzuka ekaya. √√
(Mukamberiwa a nga nyika yin'wana mikongomelo yo fana na "ku yingisa swi tlula magandzelo" na yin'wana.) (3)
- 12.5 Ina, ri thiyiwile kahle. √
Matanato a a fanele a hlamba vunwa bya leswaku vavasati va le makaya a va kahle lava va nga kahle hi lava va le Joni.
Xihangalasi a a fanele a hlamba vunwa byo landzula Topisa loyi a a tikile n'wana wa yena a ku a hi ndzhwalo wa yena kasi o hamba. √√
(Mukamberiwa a nga ha ta na mihleketo yin'wana.) (3)
- 12.6 A ma byeriwa Topisa. √
Topisa a a fanele a ya tikhoma kahle loko a fika evukatini. √√ (3)
- 12.7 U tsundzuxiwile ku teka nghilazi a nwa mati a ma fundza. √√√
(Swihoxo swinharhu ntsena.) (2)
- 12.8 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena.
Xik. A ndzi xi teka. √
Ku holova swi vanga madzolonga emindyangwini.√√ (3)
- 12.9 Xihangalasi a a ri na ntlimbo wo lava ku tlhelelana na Topisa loyi se a a ri evukatini.√√ (2)
- 12.10 Endzhaku ko lumeteriwa hi timbyana, u vavisekile milenge leyi nga hetelela yi tsemiwa.√√ (2)

[25]**KUMBE**

XIVUTISO XA 13 (XITSALWANA)**Vukosi I mberha – P Ndlovu**

- N'wa-Vusika i munhu wa ntwelavusiwana. U kotile ku ya rhula kokwa wa yena N'wa-Mzamani ndzhwalo wo hlayisa vatukulu. Kasi Boneka i munhu wa tihanyi, u fayile ndyangu wa sesi wa yena a tlhela a kholela vana va yena.
- N'wa-Vusika a a hlonipha nuna wa yena, hikuva loko a ya kombela Boneka u rhangile a kombela mpfumelelo, a tlhela a pfumela loko Xikweni a lava ku famba na Boneka eJoni. Boneka a a nga hloniphi nuna, loko a vulavula na yena o pitsula kunene.
- N'wa-Vusika a a rhandza nuna wa yena kasi Boneka a a rhangisa mali emahlweni swi fika laha a nga dlaya Xikweni.
- N'wa-Vusika a a ri hava vukwele, u swi kotile ku hanya na nkatikulobye. a tlhela a pfumelela Xikweni ku famba na Boneka eJoni. Kasi Boneka a a ri na vukwele, hikuva endzhaku ko tekana na Xikweni u n'wi hlohloterile leswaku a hlongola N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele.
- N'wa-Vusika a a nga tilaveli swa yena ntsena, u swi kotile ku hlayisa Boneka, kasi Boneka a tsandzekile ku hanya na vana va N'wa-Vusika.
- N'wa-Vusika u kurisile vana va yena kahle, va va na mahanyelo lamanene, kasi vana va Boneka a va kurisiwangi kahle hikuva va na mahanyelo yo biha.
- Eku heteleleni hi kuma N'wa-Vusika a tshamile kahle na vana va yena loko Boneka a tshikiwa hi vana hikwalaho ko pfumala mahanyelo.
- N'wa-Vusika a a kota ku hanya na munhu un'wana na un'wana loko Boneka a hlulekile ku hanya na vaakelani va yena.

Maavelo ya timaraka:

Hi ku pfuniwa hi rhubiriki leyi nga le makumu ka memorandumu, timaraka ti ta aviwa hi ndlela leyi:

Vundzeni. (V) = 15 (Ntlhanu wa timhaka, mhaka yin'wana na yin'wana yi averiwa timaraka) [25]

Xivumbeko na matirhiselo ya ririmi. (XR) = 10

KUMBE**XIVUTISO XA14 (XIKAMBELANTWISISO)****Vukosi I mberha – P Ndlovu**

- 14.1 Ekaya ka Boneka eBushbuckridge. √√
Eka vaBodzani na Gwirani. √√ (2)
- 14.2 A a nga hakelangi mali ya yindlu. √√ (2)
- 14.3 Ina. √
A a tsakela ku tshama ekule na maxaka ya yena hikwalaho ka mahanyelo ya yena yo biha. √√ (3)

- 14.4 Ku lemukisa vanhu lava nga na swa le mandleni ku swi khoma kahle na ku ka va nga kholeli vanhu. ✓
N'wa-Vusika u kurisile Boneka loyi a a ri xisiwana ivi Boneka a tlhela a n'wi tekela nuna.
Boneka u tlanga hi vana va N'wa-Vusika.
Boneka u hlohlotela Xikweni ku hlongola N'wa-vusika. ✓✓
(Mukamberiwa u ta nyika nkongomelo ivi a tlhela a seketela hi swin'wana na swin'wana swimbirhi.) (3)
- 14.5 Ri thiyiwile kahle hikuva Xikweni a rhumela mali kambe Boneka a a dya a tsona vana va N'wa-vusika kambe loko a ri ekhombiyeni u tlhela a ya kombela ku pfuniwa eka vona.
Boneka u hlohloterile Xikweni ku hlongola vakatikulobye N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele kambe loko se a ri ekhombiyeni u tlhela a lava ku pfuniwa hi vana va N'wa-Vusika.
Boneka u kumile mali yo tala endzhaku ka rifu ra Xikweni, kambe hikwalaho ko yi dya hi vusopfa yi herile a sala a ri xisiwana.
Boneka u hlongoriwile endlwini ya yena ya manyunyu eBushbuckridge a tikuma a etlele emarhumbini. ✓✓ ✓ (3)
- 14.6 Eka Nengewansuna. ✓ (1)
- 14.7 I Khegu. ✓ (1)
- 14.8 Ku ya lava murhi wo phuntisa Xikweni.
Ku ya tirhela vukati bya khegu leswaku byi onhaka. ✓✓ (2)
- 14.9 Hi masiku a va dya nyama va n'wi tsona hikwalaho siku a nga nyikiwa u swi ehleketile leswaku nyama ya kona yi fanele yi cheriwile swin'wana. ✓✓ ✓ (3)
- 14.10 A a va dondzisa ku tsonana/ku dya swakudya exihundleni/ ku va malolo/ku ka va nga hloniphi vamakwavo. ✓
Ku kholela van'wana. ✓ (Tin'wana na tin'wana timbirhi.) (2)
- 14.11 A a kholeriwa hi Boneka a n'wi tsona na mali yo teka pasi/ ku xanisa hi Boneka. ✓✓ (2)
- 14.12 Wu hisiwile. ✓ (1)
- [25]**

KUMBE

XIVUTISO XA 15 (XITSALWANA)**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****Xi tshemba nkolo**

Ku hambana ka vumunhu bya Sarah na Solly:

- Hinkwavo a va tshembekangi eka mindyangu ya vona. Solly u rhandzana na Sarah a ri na nsati kasi na yena Sarah u rhandzana na Solly a ri na nuna.
- Solly u hanya xitumbelelani, u xisetela Sarah a ku wa n'wi rhandza loko va ri swin'we, kasi loko va hambana u ri u rhandza nsati wakwe. Sarah wa xiseka a rhandza Solly hi mbilu ya yena hinkwayo.
- Sarah u tsakisiwa hi swilo swa nkarhi wolowo, a nga langutisi switandzhaku, kasi Solly wa swi tiva leswaku a nge pfuki a tshikile ndyangu wa yena hikwalaho ka xigangu.
- Sarah u vulavula ku biha hi nuna emahlweni ka Solly loko na Solly a ri karhi a n'wi xisetela loko a n'wi vona emahlweni a vulavula ku biha hi nsati wakwe.
- Sarah a nga hloniphi nuna, u ngenisa Solly ekamareni ra yena loko Solly a nga yisi Sarah endlwini ya nsati wakwe.
- Sarah u sungula ku vona vubihi bya Solly loko se timhaka ti bihile ku fana na ku hlohloteriwa ku endzela nuna exikolweni.
- Sarah hambiloko timhaka ti bihile u ala a ha pfumelela ku xiseteriwa hi Solly ku fana na ku susa ndzhwalo.
- Solly u na mbilu yo biha, u pfuna Sarah ku susa ndzhwalo a ri karhi a swi tiva leswaku swa dlaya.
- Sarah u humesa ntiyiso loko se a vona a lava ku lova.
- Solly u tiyimiserile ku kanetana na ntiyiso wa leswaku u hoxile xandla eka rifu ra Sarah.

Maavelo ya timaraka:

Hi ku pfuniwa hi rhubiriki leyi nga le makumu ka memorandum, timaraka ti ta aviwa hi ndlela leyi:

Vundzeni. (V) = 15 (Ntlhanu wa timhaka, mhaka yin'wana na yin'wana yi averiwa timaraka)

Xivumbeko na matirhiselo ya ririmi. (XR) = 10

[25]**KUMBE****XIVUTISO XA 16 (XIKAMBELANTWISISO)****XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu**

- 16.1 Swi vulavula swi ri ehofisini ya mininjhere wa ka Score./
A swi ri eka Score Super Market. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)
- 16.2 A a twa ku titimetiwa hi tihuku leti a ti ri ehansi ka yena epuremeni. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)

- 16.3 A swi fanerile. ✓
I ntirho wa yena wo vona leswaku ku va na vuhlayiseki eka vaxavi hinkwavo. ✓✓ (3)
- 16.4 A ma fambelani. ✓
Tanihi mudyondzisi a a fanele a va xikombiso lexinene eka vadyondzi, eka vadyondzisikulobye na le ka vaakatiko. ✓✓
(Vakamberiwa va nga nyika tin'wana tinhlamuselo ta vona.) (3)
- 16.5 Mininjhere a nga va a herisile nandzu hi ku twanana na Xitlhanyi./
Mininjhere a nga pfumelangi ku herisa nandzu hi ku twanana na Xitlhanyi/
Mininjhere u vitanile maphorisa. ✓✓✓
(Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena.) (3)
- 16.6 U te movha wa yena a wu poncile mavhilwa mambirhi. ✓ (1)
- 16.7 A a ri eka xigangu xa yena Ella. ✓✓ (2)
- 16.8 Bayizani. ✓
Hi yena ntlangu wu rhendzelekaka eka yena. ✓✓ (3)
- 16.9 Ella. ✓
Hi yena a a lwisa Bayizani na nsati wa yena. ✓✓ (3)
- 16.10 BMW✓ (1)
- 16.11 Mudyondzi u ta nyika vonelo ra yena.
Xik. A ndzi ta n'wi rivalela tanihi nuna wa mina. ✓✓ (2)
[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25

NTSENGO WA TIMARAKA: 80

RIRIMI RA LE KAYA**RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA XITSALWANA XA VUTLHOKOVETESRIHUBIRIKI**

<p>YO HLAHLUVA SWITSALWANA EKA VUTLHOKOVETSERI</p> <p>RIRIMI RA LE KAYA</p> <p>KHUME RA TIMARAKA</p>	<p>RIRIMI</p> <p>Xivumbeko, Nkulukelano na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayile leswi</p>	<p>Vuswikoti bya le henhla ngopfu</p> <p>-Xivumbeko lexi andlariweke hi ndlela ya kahle.</p> <p>-Masungulo na mahetelelo ya kahle swinene.</p> <p>-Mieheketo leyi vupfeke.</p> <p>-Ririmi, thoni na xitayili swi tirhiwe kahle na na ku pfumalo xihoxo.</p>	<p>Vuswikoti bya le henhla</p> <p>-Xitsalwana xi andlariwe kahle.</p> <p>-Masungulo na mahetelelo ya kahle.</p> <p>-Mieheketo leyi andlariweke kahle.</p> <p>-Ririmi ,thoni na xitayili swi fambelana na xikongomelo.</p> <p>-Maandlalelo Lamanene.</p>	<p>Vuswikoti bya le henhla nyana</p> <p>-Xivumbeko xa kahle, swivulwa na tindzimana swi na nkhlukelano.</p> <p>-Xivumbeko lexinene xa manghenelo, mahetelelo na tindzimana.</p> <p>-Mieheketo leyi khulukaka yi nga landzeleleka.</p> <p>-Ririmi thoni na xitayili i swo pfumala xihoxo.</p>	<p>Vuswikoti byo amukeleka</p> <p>-Vumbhoni bya Xivumbeko.</p> <p>-Xitsalwana xo pfumala mieheketo leyi khulukaka.</p> <p>-Swihoxo swa ririmi, thoni na xitayili.</p> <p>-Tindzimana to pfumala swihoxo.</p>	<p>Vuswikoti byo enela</p> <p>-Xivumbeko lexi nga ni swihoxo.</p> <p>-Mieheketo yo ka yi nga andlariwanga kahle.</p> <p>-Vumbhoni bya swihoxo swa ririmi.</p> <p>-Thoni na xitayili swo ka swi nga fambelani na xikongomelo.</p> <p>-Tindzimana leti nga ni Swihoxo.</p>	<p>Vuswikoti bya madyondza</p> <p>-Maandlalelo yo tsana na xivumbeko xo ka xi nga kungahatiwanga.</p> <p>-Swihoxo swa ririmi na matsalelo yo hoxeka ma endla xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki.</p> <p>-Tindzimana leti nga na swihoxo.</p>	<p>Vuswikoti byo ka byi nga fikelelanga</p> <p>-A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi fikeleriwile.</p> <p>-Ku pfumaleka ka vumbhoni bya xivumbeko kumbe maandlalelo.</p> <p>-Rirmi ro tsana, xitayili na thoni swo ka swi nga ri kahle.</p> <p>-Ku pfumaleka ka tindzimana kumbe vun'we.</p>
<p>VUNDZENI</p> <p>Nhiamuselo ya nhlokomhaka, vundzeni bya nkanelo na ku twisisa xithokovetselo</p>		<p>7</p> <p>80 – 100%</p>	<p>6</p> <p>70 – 79%</p>	<p>5</p> <p>60 – 69%</p>	<p>4</p> <p>50 – 59%</p>	<p>3</p> <p>40 – 49%</p>	<p>2</p> <p>30 – 39%</p>	<p>1</p> <p>0 – 29%</p>

<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLA NGOPFU</p> <p>-Vundzeni byo hlawuleka, swiyenge hinkwaswo swi fikeleriwile.</p> <p>-Mahlamulelo ya vuswikoti bya le henhla: 90% + . Miehleketo ya le henhla swinene: 80 – 89%.</p> <p>- Miehleketo ya kahle leyi seketeriwaka hi vumbhoni byo huma eka xithhokovetselo.</p> <p>-Matwisiselo ya kahle ya xithhokovetselo.</p>	<p>7 80 – 100%</p>	<p>8 – 10</p>	<p>7 – 7½</p>	<p>7 – 8</p>				
<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLA</p> <p>-Vumbhoni bya le henhla bya nhlokomhaka byi hlamuseriwile, swiyenge hinkwaswo swi fikeleriwile.</p> <p>-Mahlamulelo hi vuenti.</p> <p>-miehleketo ya kahle yi nyikiwile yi huma eka xithhokovetselo.</p> <p>-Matwisiselo ya kahle ya xithhokovetselo.</p>	<p>6 70 – 79%</p>	<p>7½ – 8½</p>	<p>7 – 8</p>	<p>6½ – 7½</p>	<p>6 – 7</p>			

<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLANYANA</p> <p>-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka kahle. -Vuxokoxoko byo tala lebyi amukelekaka. -Mieheketo yin'wana ya amukeleka, kambe vumbhoni byo seketela a byi ringanelangi. -Ku kombisa ku twisisa xithhokovetselo.</p>	<p>5 60 – 69%</p>	<p>7 – 8</p>	<p>6½ – 7½</p>	<p>6 – 7</p>	<p>5½ – 6½</p>	<p>5 – 6</p>		
<p>VUSWIKOTI BYO AMUKELEKA</p> <p>-Vundzeni lebyi faneleke, kambe ku pfumaleka mieheketo hi vuenti. -Mieheketo yin'wana ya kahle ku seketela nhlokomhaka. -Mieheketo yo tala yi kaneriwile, kambe yi pfumala ku khorwisa. -Masungulo na matwisiselo ya tsalwa na xithhokovetselo.</p>	<p>4 50 – 59%</p>		<p>6 – 7</p>	<p>5½ – 6½</p>	<p>5 – 6</p>	<p>4½ – 5½</p>	<p>4 – 5</p>	

<p>VUSWIKOTI BYO ENELA</p> <p>-Vuswikoti byo enelanyana ku nyika tinhlamulo.</p> <p>-Miehleketo yitsongo ku seketela nhlokomhaka.</p> <p>-Nkanelo wo ka wu nga khorwisi na vumbhoni byo ka byi nga enelangi byo huma eka xithhokovetselo.</p> <p>-A nga twisisanga xithhokovetselo mudyondzi.</p>	<p>3 40 – 49%</p>			<p>5 – 6</p>	<p>4½ – 5½</p>	<p>4 – 5</p>	<p>3½ – 4½</p>	<p>3 – 4</p>
<p>VUSWIKOTI BYA MADYONDZA</p> <p>-Matwisiselo yo ka ya nga ri kahle ya nhlokomhaka.</p> <p>-Ku vuyelerisa miehleketo yo ka yi nga ri kahle.</p> <p>-Ku pfumaleka ka vundzeni byo enela.</p> <p>-Nkanelo wo pfumala nseketelo.</p> <p>-Mudyondzi a nga twisisanga tsalwa kumbe xithhokovetselo.</p>	<p>2 30 – 39%</p>				<p>4 – 5</p>	<p>3½ – 4½</p>	<p>3 – 4</p>	<p>1 – 3½</p>

<p>VUSWIKOTI BYO KA BYI NGA FIKELELANGI</p> <p>-Mahlamulelo ya komba vuxaka na nhlokomhaka, kambe a swi olovi ku landzelela miehleketo leyi kaneriweke.</p> <p>-Ku tsandzeka ku hlamula xivutiso, miehleketyana leyi boxiweke yi pfumala vumbhoni byo huma eka xithhokovetselo.</p> <p>-Matwisisiselo ya tsalwa na xithhokovetselo i yo tsana swinene.</p>	<p>1 0 – 29%</p>					<p>3 – 4</p>	<p>1 – 3½</p>	<p>0 – 3</p>
--	----------------------	--	--	--	--	--------------	---------------	--------------

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA XITSALWANA XA NOVHELE, NTLANGU NA SWIRHUNGULWANA YA KU HAMBANA KA MAAVELO YA TIMARAKA EXIKARHI KA NKOKA WA MAHUNGU NA XIVUMBEKO, KU KATSA NA MATIRHISELO YA RIRIMI.

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU (15)		XIVUMBEKO NA RIRIMI (10)
		Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo,ku amukeleka na ku twisisa matsalwa		Xivumbeko, nkhlukelano, ririmi, maandlelalo. Ririmi, thoni na maendlelo lama tirhisiwaka eka xitsalwana.
Khodi ya 7 80 – 100%	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 12 – 15 wa timaraka	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka,swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Ku kombisa mahlamulelo ya le henhla ngopfu: 90%+. Vuswikoti bya le henhla ngopfu: 80 – 89%. -Nkanelo wa mahungu hi vumbhoni byo huma eka tsalwa. -Ku twisisa ka xiyimo xa le henhla ka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 8 – 10 wa timaraka	-Xivumbeko xa kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle ngopfu. -Nkanelo wa mahungu lama andlariweke kahle. -Xitayili , thoni, na ririmi swi kahle naswona swi pfumala swihoxo.
Khodi ya 6 70 – 79%	Vuswikoti bya le henhla 10½ – 11½ wa timaraka	-Nhlamuselo ya le henhla ka nhlokomhaka, ku katsiwa ka swilaveko mayelana na nhlokomhaka. -Nhlamuselo hi vuenti. -Miehleketo leyi boxiweke yo hambana hambana yo huma eka matsalwa. -Matsalwa ya kahle na vumbhoni byo huma eka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla 7 – 7½ wa timaraka	-Xitsalwana xi andlariwile kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle. -Vuxokoxoko bya mahungu swa olova ku byi landzelela. -Xitayili, thoni na ririmi ra kahle swi fambelana na xikongomelo. -Maandlelalo lamanene.
Khodi ya 5 60 – 69%	Vuswikoti bya le henhlanganyana 9 – 10 wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa ka nhlokomhaka. -Miehleketo yo amukeleka mayelana na nhlokomhaka. -Miehleketo leyi vupfeke, kambe a hinkwayo yi nga na nseketelo lowu enerisaka. -Vumbhoni byo twisisa matsalwa.	Vuswikoti bya le henhlanganyana 6 – 6½ wa timaraka	Xivumbeko xa kahle na nkhlukelano. -Masungulo, mahetelelo na tindzimana tin'wana ti andlariwe kahle. -Nkanelo wu nga landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swo pfumala swihoxo.

Khodi ya 4 50 – 59%	Vuswikoti byo amukeleka 7½ – 8½ wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka, swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Vumbhoni bya kahle byo seketela nhlokomhaka. -Miehleketo leyi seketeriweke a yi khorwisi. -Matwisiselo ya kahle ya tsalwa.	Vuswikoti byo amukeleka 5 – 5½ wa timaraka	-Vumbhoni byin'wana bya xivumbeko. -Xitsalwana xo pfumala xivumbeko na nkholukelano wa miehleketo. -Swihoxo switsongo swa ririmi, thoni na xitayili. Xivumbeko xa tindzimana xa kahle.
Khodi ya 3 40 – 49%	Vuswikoti byo enela 6 – 7 wa timaraka	-Ndlela ya xiyimo xa le hansi xa mahlamulelo ya xivutiso. -Ku twisisa ku tsongo ka mahlamulelo ya nhlokomhaka. -Nkanelo wa nhlokomhaka a wu khorwisi naswona wu na vumbhoni byitsongo byo huma eka tsalwa. -Mudyondzi u pfumala ku twisisa ka tsalwa.	Vuswikoti byo enela 4 – 4½ wa timaraka	-Xivumbeko xi na xihoxo xa nkunguhato. -Nkanelo a wu andlariwanga kahle. -Swihoxonyana eka ririmi, thoni na xitayili. -Xivumbeko xa tindzimana xi na swihoxo.
Khodi ya 2 30 – 39%	Vuswikoti bya madyondza 4½ – 5½ wa timaraka	-Mbuyelelo wa mahlamulelo, mikarhi yin'wana miehleketo a yi fambelani na nhlokomhaka. -Ku pfumaleka ka vundzeni bya nkoka. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya tsalwa.	Vuswikoti bya madyondza 3 – 3½ wa timaraka	-Maandlalelo yo ka ya nga enerisi na xivumbeko xo ka xi nga kunguhatiwanga, leswi kavanyetaka nkholukelano. -Swihoxo swa ririmi na xitayili xo hoxeka leswi endlaka xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki.. -Xihoxo eka xivumbeko xa tindzimana.
Khodi ya 1 0 – 29%	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0 – 4 wa timaraka	-A swi olovi ku landzelela nhlokomhaka leyi kaneriwaka hikuva nhlamulo yi ri na vuxaka byitsongo ni nhlokomhaka. - Vumbhoni byo tsana bya xivumbeko lexi kunguhatiweke bya pfumaleka. Vumbhoni lebyi nyikiweke a byi na nseketelo wo huma eka tsalwa. - Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya tsalwa.	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0 – 2½ wa timaraka	-A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi kaneriwile. -Ku pfumaleka ka vumbhoni bya nkunguhato. -Ririmi ro tsana. Xitayili na thoni leswi hoxekeke. -Ku pfumaleka ka tindzimana to twisiseka.